

КАЗУС № 3

Ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характериға қараб ҳуқуқ ва ваколат берувчи, мажбурият юкловчи ва тақиқловчи (ман қилувчи) нормаларға ажратилади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида қуйидаги нормалар ўз ифодасини топган:

1) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқиға эға...”;

2) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашға мажбурдирлар”;

3) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятиға аралашишиға, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятиға аралашишиға йўл қўйилмайди”.

Ваколат берувчи, мажбурият юкловчи ва тақиқловчи нормаларнинг бир-биридан фарқли жиҳатларини изоҳлаш орқали келтирилган нормалар ҳуқуқ нормасининг қай туриға киришини атрофлича муҳоама қилинг.

К И Р И Ш.

Мазкур казусни ҳал этишда кўриб чиқилиши лозим бўлган масалалар:

❖ Ҳуқуқ нормаси ҳамда ваколат берувчи, мажбурият юкловчи ва тақиқловчи нормалар тушунчалари;

❖ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасидаги “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга...” деган нормани таҳлил қилиш;

❖ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасидаги “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар” деган нормани таҳлил қилиш;

❖ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашишига, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди” деган нормани таҳлил қилиш.

МУШОҲАДА ҚИСМИ.

Ҳуқуқ нормаси - давлат томонидан ўрнатиладиган ёки маъқулладиган, муайян шаклда ифодаланадиган, ижтимоий муносабатни тартибга солишга қаратилган умуммажбурий ҳуқ-атвор қондаси¹.

Ҳуқуқ нормалари турли асосларга кўра таснифланади. Масалан:

1. Функционал аҳамиятига қараб - бошланғич нормалар, умумий нормалар ва махсус нормалар;
2. Ҳуқуқ соҳасига тегишлилигига қараб – конституциявий, фуқаролик, меҳнат ва бошқалар;
3. Харақтерига қараб – моддий ва процессуал;
4. Ҳуқуқни тартибга солиш усулига қараб – императив, дизпозитив, рағбатлантирувчи ва тавсиянома кўринишидаги нормалар;

1. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Ш.А.Сайдуллаев: Тошкент -2018 йил. 107-бет.

5. Ҳаракат қилиш вақтига қараб – доимий ва вақтинчалик;

6. Ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган нормаларнинг характериға қараб – ҳуқуқ ва ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва таъқиқловчи (ман этувчи) нормалар.

Ҳуқуқ ва ваколат берувчи нормалар - яъни, ҳуқуқ субъектиға қандай ҳаракатларни содир этиш мумкинлигини кўрсатувчи нормалар. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасиға биноан, “ҳамма учун виждон эркинлиги қафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган диниға эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динға эътиқод қилмаслик ҳуқуқиға эға. Диний қарашларни мажбурий сингдиришға йўл қўйилмайди”. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 36-моддасиға кўра, терговчи жиноят ишини кўзғатиш ва тугатишға, ишни кўзғатишни рад этишға, гумондор шахсларни ушлаш ва сўроқ қилишға, Жиноят процессуал кодексида назарда тутилган тергов ҳаракатларини олиб боришға, шахсни ишда айбланувчи тариқасида иштирок қилиш учун жалб этиш тўғрисида ва унға нисбатан эҳтиёт чорасини танлаш тўғрисида қарор чиқариш ва қонунда назарда тутилган бошқа ваколатларни амалға оширишға ҳақлидир.

Мажбурият юқловчи нормалар – яъни, қандай ҳаракатларни содир этиш лозимлигини кўрсатувчи нормалар. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 50-моддасиға биноан, “Фуқаролар атроф табиий муҳитға эҳтиёткорона муносабатда бўлишға мажбурдирлар”. Яна бир мисол: “Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси сенати тўғрисида”ги конституциявий қонуннинг 28-моддасиға кўра, Президент имзолашни рад этиб, қайта кўриб чиқиш учун юборган қонун Сенат аъзолари умумий сонининг камида учдан икки қисмидан иборат кўпчилик овози билан маъқулланса, уни президент ўн тўрт кун ичида имзолашға ва эълон қилишға мажбур”.

Ман қилувчи нормалар – яъни, ҳуқуқ субъектига муайян хатти-ҳаракатларни содир этишни ман қилувчи нормалар. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 50-моддасида “махфий жамиятлар ва уюшмалар тузиш тақиқланади” деб кўрсатилган ва бу қоида ман этиш характериға эға².

Ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характериға караб ҳуқуқ ва ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва тақиқловчи (ман қилувчи) нормаларға ажратилади:

1. ҳуқуқ субъектига муайян ҳаракатларни содир этиш мумкинлигини кўрсатувчи ҳуқуқ нормалари, ҳуқуқ ва ваколат берувчи нормалар дейилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасига биноан, “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқиға эға...”;

2. ҳуқуқ субъектига муайян ҳаракатларни содир этиш лозимлиги (шартлиги)ни кўрсатувчи ҳуқуқ нормалари мажбурият юқловчи нормалар дейилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йғимларни тўлашға мажбурдирлар” дейилган ва бу қоида мажбурият юқлаш характериға эға;

3. Ҳуқуқ субъектига муайян хатти-ҳаракатларни содир этишни ман қилувчи нормалар тақиқловчи нормалар деб аталади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятиға аралашишиға, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятиға аралашишиға йўл қўйилмайди” деган қоида тақиқловчи норма ҳисобланади³.

2. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Х.Т.Одилқориев: Адолат-2018 йил. 263-бет.

3. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Р.Юсувалиева, М.Ахмедшаева, М.Нажимов: Тошкент-2019. 152-153-бетлар.

Х У Л О С А.

1. Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътикод эркинлиги ҳуқуқига эга...” деб белгиланган бўлиб, мазкур нормани унда мустаҳкамланган қонуннинг характериға қараб таснифлашда қуйидагиларға эътибор бериш лозим:

Биринчидан, мазкур норма Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Шахсий ҳуқуқ ва эркинликларға бағишланган VII-бобиға оид бўлиб, мазкур бобда фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар белгиланганлиги сабабли “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътикод эркинлиги ҳуқуқига эга...” деган норма ҳуқуқ ва ваколат берувчи норма характериға эга эканлигидан далолат беради.

Иккинчидан, мазкур нормани таҳлил қилишда калит сўз, яъни “**ҳуқуқига эга**” деган сўзға эътиборни қаратиш лозим бўлиб, мазкур жумла мазкур норманинг ҳуқуқ ва ваколат берувчи норма характериға эга эканлигидан далолат беради.

2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашға мажбурдирлар” деб белгиланган бўлиб, мазкур нормани унда мустаҳкамланган қонуннинг характериға қараб таснифлашда қуйидагиларға эътибор бериш лозим:

Биринчидан, мазкур норма Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Фуқароларнинг бурчларига бағишланган XI-бобиға оид бўлиб, мазкур бобда фуқароларнинг бурчлари белгиланганлиги сабабли “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашға мажбурдирлар” деган норма мажбурият юқловчи норма характериға эга эканлигидан далолат беради.

Иккинчидан, мазкур нормани таҳлил қилишда калит сўз, яъни “**мажбурдирлар**” деган сўзға эътиборни қаратиш лозим бўлиб, мазкур жумла

мазкур норманинг мажбурият юкловчи норма характериға эға эканлиғидан далолат беради.

3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятиға аралашишиға, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятиға аралашишиға йўл қўйилмайди” деб белгиланган бўлиб, мазкур нормани унда мустаҳкамланган қонданинг характериға қараб таснифлашда калит сўз, яъни “**йўл қўйилмайди**” деган сўзға эътиборни қаратиш лозим бўлиб, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятиға аралашишиға, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятиға аралашишиға йўл қўйилмаслиғини, яъни тақиқланишини назарда тутади ҳамда мазкур норманинг тақиқловчи норма характериға эға эканлиғидан далолат беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ВА АДАБИЁТЛАР

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
- Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси;
- “Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси сенати тўғрисида”ги конституциявий қонун;
- Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Ш.А.Сайдуллаев: Тошкент-2018;
- Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Х.Т.Одилқориев: Адолат-2018;
- Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. Р.Ю.Осувалиева, М.Ахмедшаева, М.Нажимов: Тошкент-2019.

ФОЙДАЛАНИЛГАН ВЕБ-САЙТЛАР:

- www.lex.uz,
- www.norma.uz,
- www.library-tsul.uz.